Vesna Stanković-Pejnović
Zagreb

UDK: 304.42(497.7)
Оригиналан научни рад
Примљен: 3. 5. 2011.

KULTURA KAO PRIMARNO DOBRO: SLUČAJ MAKEDONIJE

Je li potrebno u promišljanju o primarnim dobrima uzeti u obzir nacionalnu pripadnost kao posebno važan oblik kulturne pripadnosti? U multikulturalnim zemljama sa napetim međuetničkim odnosima, nemoguće ignorirati kulturno određenje (ili preciznije, nacionalno određenje) kad se raspravlja o primarnim dobrima. Sa takvog stanovišta, poštivanje politike priznanja glavni je cilj u rješavanju društvenih/kulturnih/političkih sukoba. Kulturno (nacionalno) određenje mora biti promatrano kao jedno od primarnih dobra ako prihvatimo da je politika priznanja zahtjev za jednakim priznanjem kao cjelovite osobe koja se priznaje baš zbog različitosti identiteta. U tom kontekstu, priznanje kulture je pravedan odgovor na univerzalan zahtjev za priznanjem. Priznanje se uvijek vrši indirektno i često, mada ne uvijek, priznavanjem i garantiranjem određenih prava. U Makedoniji je kultura jedno od primarnih dobara, čijim priznanjem se vrši integracija različitih kultura u društvo. Međunarodna zajednica je kroz Ohridski sporazum usmjerila djelovanje vlade ka jezičnom kulturnom priznanju manjinskih zajednica. Na taj način je naglašena važnost i prioritet etničkog određenja pred građanskim određenjem kao temeljnim određenjem pojedinaca. U Ustavu je naglasak stavljen na vrijednosti pojedinaca baziranim na etničkom kriteriju, dok su u praksi određene etničke grupe stavljene u privilegirani položaj. Rad dokazuje da kultura može biti smatrana za kulturno dobro zato jer je ključna komponenta identiteta pojedinca, ali na praktičnom primjeru, u Makedoniji, teorija se ne ostvaruje u potpunosti, već je podređena političkom rješenju, u kojem nema jednakog statusa za sve etničke zajednice.

Ključne reči: kultura, liberalizam, primarna dobra, Kymlicka, Rawls, Makedonija

Uvod

Kako multietnička država treba reagirati na kulturne i etničke različitosti kao i na različite vrste konfliktnih zahtjeva koji iz njih proizlaze? Različite ideologije nude različite odgovore. Kakav odgovor nudi liberalna teorija? Kao odgovor na to pitanje odmah se pomišlja na neutralnost države, individualizam i univerzalnost ljudskih prava koji zajedno promatrani ne mogu ponuditi neku posebnu politiku priznanja etničke različitosti, jer bi to onda bilo priznavanje nekog posebnog partikulariteta u odnosu na univerzalizam. Ipak, može li multikulturalna država, bra-

neći svoj proces izgradnje nacije, zapostaviti zahtjeve članova manjinskih zajednica?

Osnovno pitanje ovoga rada usredotočeno je na promišljanje je li moguće utemeljiti zaštitu posebne kulturne pripadnosti, zadržavajući početne premise i temeljne vrijednosti liberalne teorije pravde. Drugim riječima, kako problem postavlja Kymlicka, pitanje jest, je li moguće uvrstiti posebnu kulturnu pripadnost u listu primarnih dobara koje postavlja Rawls?

Uz sve veću i sve izraženiju kulturnu pluralnost javila se potreba i traženja, unutar liberalizma, za proširenjem Rawlsove klasične liste primarnih dobara, dodajući joj primarno dobro posebne kulturne pripadnosti, koje liberalna država treba jamčiti kroz posebna prava.

Članstvo u kulturnoj grupi određuje nečiji osjećaj pripadnosti. Na taj način kultura (ili nacionalna pripadnost) postavlja središte identiteta kao mogućnosti samoostvarenja, te nam pravednost nalaže da je potrebno uvrstiti je u primarna dobra. Zagovornici prihvatanja nacionalnog određenja traže više od nediskriminatorskog odnosa, smatrajući da je potreban oblik priznanja kroz određena zakonska rješenja koja će osigurati zaštitu i razvoj nacionalnog identiteta. Primjer Makedonije pokazuje da je kulturna pripadnost dio primarnih dobara te da su unutar nje i vanjske okolnosti utjecale na odabir takvog diskursa. Ipak, je li teorija u potpunosti primjenjiva u praksi i postiže li se takvom politikom kulturnog priznanja jednakost svih građana?

Rad će pokazati teoretske odrednice liberalnog multikulturalizma u kontekstu točno određene države (Makedonije) i njenu primjenu na partikularne, stvarne zahtjeve ili praksu. Iako se takav oblik liberalizma u samom svom temelju i nastojanju za priznanjem etničke različitosti bazira na jednakosti svih građana, to ipak nije postignuto. Disparitet koji se javlja rezultat je nužne i (ili) prisilne primjene teorijskih rješenja, te njihove partikularnosti koja je ograničena samo na onaj segment koji je u datom trenutku bio nužan i koji je imao unutarnje (i vanjske) snage izboriti se za priznanje svojih traženja.

1. Rawlsovo shvaćanje primarnih dobara

Tema primarnih dobara je jedna od središnjih odrednica liberalizma, a njih Rawls vidi kao društvene uvjete i sredstva opće namjene koja mogu poslužiti za potpuno ostvarivanje moći racionalnosti i razločnosti, te provođenju određenog shvaćanja dobra. U početnoj poziciji u kojoj se radila konstrukcija društvenog ugovora nastala iz prirodnog stanja pronalaze se temelji za odabir načela koja će naknadno, kad budu izabrana, ljude ograničavati u njihovoj apsolutnoj slobodi. Rawls smatra da bi se tada iza vela neznanja, tj. ignorancije, društvo trebalo temeljiti na dva temeljna principa pravednosti; da svi moraju imati ista prava i dužno-

sti, te da su sve društvene i ekonomske nejednakosti pravedne. Odabirući principe pravednosti „ljudi iza vela ignorancije žele potvrdu da će imati najbolji mogući pristup primarnim dobrima koje raspoređuju društvene institucije“ (Kymlicka, 1990: 64).

Rawlsova promišljanja o sadržaju pravednosti kao pravičnosti ostaju povezana s općom ljudskom sklonošću i interesima, na kojima počiva Rawlsova koncepcija primarnih dobara. Pravedan je onaj temeljni poredak u kojem ljudi mogu postići svoje slobodno izabrane ciljeve poštujući moralnu vrijednost. U tom smislu sva primarna dobra imaju ljudsku slobodu kao svoj sadržaj. Kako Pogge misli da Rawlsova lista primarnih dobara odgovara “primjeni višega kategoričkog imperativa“, očito je da je Rawlsova lista temeljnih dobara skrojena prema specifičnim ljudskim odnosima, a ne prema odnosima umnih bića kao takvih (Pogge, 1994).

U *Političkom liberalizmu*, revidirajući svoje promišljanje, Rawls smatra da se osnovne slobode i njihov prioritet ne zasnivaju više na racionalnom interesu pojedinaca, kako je to bilo pretpostavljeno u *Teoriji pravde*, nego na određenom liberalnom konceptu ličnosti. Rawls smatra da primarna dobra zavise od moralnog shvaćanja koje otjelovljuje određeni ideal koji nije psihološki determiniran (Rawls, 2000: 333–334). U središtu Rawlsovog interesa je pojedinac koji ima sposobnosti da bude kooperativan član društva. Tako shvaćen pojedinac mora imati dva moralna svojstva neophodna za „dobro uređeno društvo“, koja uključuju posjedovanje sposobnosti ili kapaciteta za autonomno formiranje koncepta dobra i sposobnost za osjećanje prava i pravde (isto, 9).

Dok je u *Teoriji pravde*, dobro uređenog društva bilo ograničeno na dva shvaćanja dobra; kroz tanku teoriju dobara (primarna dobra) i dobro kao racionalnost (autonomija), u *Političkom liberalizmu* se lista razloga zbog kojih se mogu prihvatiti principi pravde povećava na pet jer pravda kao nepristranost određuje dopuštene neutralne koncepte dobra koje provode ustanove i javna politika. Takve političke vrline su građanska uljudnost i tolerancija, međusobno povjerenje, razložnost, ali je to i ideja dobra političkog društva kao zajedničkog poduhvata (Rawls, 2000: 211–252). To su dobra oko kojih se mogu složiti građani koji zastupaju različite obuhvatne svjetonazore, a u cilju primjene načela pravednosti. (Rawls, 2000: 67–68, 159–170; Rawls, 2001: 57–61, 168–175), Rawlsu pod primarnim dobrima shvaća prava i slobode; slobodu kretanja i slobodan izbor zanimanja; moći i ovlasti službi te položaji odgovornosti; prihod i bogatstvo i društvene temelje samopoštovanja.

Rawls tvrdi da se samopoštovanje najdjelotvornije podupire sa dva načela pravednosti, upravo zbog inzistiranja na jednakim osnovnim slobodama i zbog prvenstva koje im se pripisuje, iako se samopoštovanje dalje osnažuje i podupire pravičnom vrijednošću političkih sloboda i načelom razlike (Rawls, 2000:

283–284). Temeljna prava koja su zajamčena u Rawlsovim načelima pravde podupiru na dva načina poštovanje pojedinaca time što omogućuju razvijanje naše sposobnosti osmišljavanja i provođenja načela pravične suradnje s drugima i što predstavljaju međusobno javno priznavanje i izraz međusobnog poštovanja pripadnika političkog društva. Naime, javnim priznanjem temeljnih prava, pojedinci dobivaju priznanje slobode i jednakosti, te jedni drugima izražavaju prepoznavanje vrijednosti koju svaki od njih pridaje vlastitom načinu života (Rawls, 2000: 182, 283–285). Pri tome Rawls ne pravi razliku između primarnih dobra koja osiguravaju socijalne uvjete za priznavanje jednakosti i priznavanje različitosti, kao što i ne pravi jasnu razliku između priznanja kultura i distributivnih mjera, stavljajući naglasak na posljednje.

Rawls posebno važnim smatra javno izražavanje priznanja, jer u pravednom društvu osnovu samopoštovanja čini javna distribucija osnovnih prava i sloboda (Rawls, 1971: 477). U dobro uređenu društvu, poštovanje pojedinaca je zajamčeno javnim priznanjem statusa jednakosti građanstva za sve članove zajednice (Rawls, 1971: 478). Rawls spominje nacionalni i kulturni kontekst određenja pojedinaca, smatrajući da je za građane moguće prihvatiti ekonomske i društvene razlike između različitih grupa, ali se problemi javljaju zato jer građanska, politička, etnička i kulturna nejednakosti ne mogu biti lako prihvaćene (Rawls, 1971: 477). Pritom, kako Rawls ne spominje zasebno javnom promicanje nacionalnih prava, on misli prije svega na klasičnu zaštitu od diskriminacije, što je svakako više od tolerancije jer interpretirana prava dopuštaju svakoj zajednici kontrolu nad određenim ekskluzivnim institucijama, a javna sfera ne pripada većini, već svim članovima društva kao pojedincima.

2. Kultura kao primarno dobro

Kada se kaže da pripadnost nekoj kulturnoj skupini donosi posebna prava, odnosno posebnu zaštitu, smatra se da je takav diskurs izašao iz granica liberalizma, te se priklonio nekom obliku kolektivismu jer su liberali skloni smatrati religije, etničke i nacionalne skupine privatnim udruženjima i prema tome zastupaju stav da takve grupe ne smiju imati formalnu ulogu u političkom procesu (Baumeister, 2000). U skladu s time, takav oblik liberalizma nikoga ne izuzima iz statusa jednakopravnosti, bez obzira na etničke, rodne, spolne, rasne i druge razlike. Ovaj oblik liberalizma tvrdi da se ista normativna i vrijednosna razmatranja odnose na sve pojedince bez obzira na njihovu posebnu pripadnost. Prema takvu modelu, perspektiva pravde je perspektiva u kojoj se prava pridaju apstraktnim osobinama građana, sa univerzalnim pravima i vrijednostima. S druge strane mogu se čuti mišljenja da priznanje jednakosti svih članova društva nije samo moralna vrijednost, već i temeljna politička vrijednost koja je naročito postala izražena u bor-

bi za priznanje manjinskih grupa. Tako dobiveno priznanje izražava se indirektno i uvijek kroz dobivanje specijalnih prava.

Politički liberalizam smatra da bi drugačije od drugih tretiranje pojedinca i njihove različitosti utemeljene na manjinskom kulturnom određenju drugačije od drugih, sa moralnog aspekta bilo neutemeljeno zato jer ljudi ne mogu biti odgovorni za prirodna određenja (rasa, spol, dob, nacionalnost). Iako nacionalnost u zakonodavnim okvirima može biti promijenjena, stečena ili odbijena, teško je nacionalnost mijenjati. Netko može postati naturalizirani građanin neke zemlje ili primiti državljanstvo druge zemlje, ali teško može postići jednakost sa pojedincima koji su u toj zemlji rođeni jer je potrebno proći bolan proces akulturacije, proces koji možda nikada nije moguće do kraja završiti. Kis smatra da je za uspješnost uključivanja većini potrebno više od asimilacije u kulturu dominantne nacije. Ako netko želi biti prihvaćen u grupu, mora participirati sa besprijekorom preciznošću u svakodnevnom životu (govor bez stranog akcenta, potpuno poštivanje kulture i običaja). Te stvari nisu komplicirane; svako ih dijete lako nauči, ali za pojedinca kao odraslog čovjeka teško je prihvatiti stranu etno – lingvističku kulturu, čak i u povoljnom okruženju (Kis, 1995: 210-211).

Kako je kulturna pluralnost sve više isticana, unutar liberalizma su se javila mišljenja za proširenjem Rawlsove klasične liste primarnih dobara kojima bi se dodalo primarno dobro posebne kulturne pripadnosti, uz potporu države koja treba jamčiti posebna prava vezana uz kulturnu pripadnost manjinskim grupama. Neprihvatljivo je da su središte normativnog razmatranja pojedinci i primarna dobra, a država ne smije aktivno promicati posebna kolektivna dobra niti podržavati specifična shvaćanja dobra. Takvo promišljanje je opravdano upravo temeljem pravednosti, jer je obveza države štititi posebnu nacionalnu pripadnost svih pripadnika nacionalnih skupina koje su autohtone u nekom području. Upravo u Rawlsovom principu pravde kao nepristranosti moguće je da kultura bude shvaćena kao primarno dobro ako je to u interesu političkog društva kao zajedničkog poduhvata (Rawls, 2000: 211-252).

Na tom postulatu, Kymlicka navodi da je pristup kulturi preduvjet samopoštovanja te se kao takav mora uvrstiti u primarna dobra kako ih poima Rawls, jer u razvoju teorije pravednosti moramo promatrati pristup nečijoj kulturi kao nešto što se treba očekivati da ljudi žele, bez obzira na druge temeljne koncepte dobra (Kymlicka, 2003: 86). Kymlicka nalazi nadopunu svog argumenta i u Rawlsovom konceptu samopoštovanja, jer Rawlsovo navođenje važnosti slobode kao primarnog dobra također je argument za naglašavanje važnosti kulture kao primarnog dobra (Kymlicka, 1989: 166).

Will Kymlicka tvrdi da je nacionalna pripadnost kao dobro vođenja autonomnih života važna u sposobnosti racionalnog rasuđivanja o našem shvaćanju do-

brog života, jer je samo autonomna osoba sposobna rasuđivati o svojim trenutnim ciljevima. Za Kymlicku je autonomija sinonim za temeljno određenje pojma slobode (Kymlicka, 2003: 111), te zbog takve povezanosti autonomije i kulturne pripadnosti, treba i kulturnu pripadnost uvrstiti među primarna dobra na način da liberalna država jamči posebna prava vezana uz kulturnu pripadnost manjinskim grupama. Ako je sloboda bilo koga u jednoj političkoj zajednici dovedena u pitanje, ona će se vremenom proširiti i na ostale. Suspendiranjem ili ograničavanjem slobode suspendira se i ograničava javni život u političkoj zajednici. Još je Mill ukazivao da demokracija podrazumijeva slobodu za sve, slobodu izbora, slobodu djelovanja i ljude slobodne volje.

Pojam autonomije u moralnu problematiku uvodi Kant, po kome je autonomija pretpostavka za ostvarenje ličnosti u čovjeku, a čovjeka ne razvija priroda nego sloboda. Ideja slobode je pretpostavka i temelj pojma autonomije, te je nerazdvojno povezana sa idejom slobode. Za Kanta je autonomija samozakonodavstvo i samoodređenje čovjeka. Kao „primat čovjeka“ autonomija, čovjeka pomiče u samo središte ukupnog zbivanja u kojem pojedinaca svojim vlastitim (moralnim) zakonom preuzima određenu odgovornost za svoje postupke (Kant, 1981: 106).

Mill nacionalnu zajednicu smatra vrlo važnom u filozofsko-političkom programu. Ispravan politički program ne temelji se samo na apstraktnim svojstvima građana, već treba uzeti u obzir i važno kulturno svojstvo zajednice, nacionalnu pripadnost. Mill naglašava da u višenacionalnoj zajednici neće biti potrebnog povjerenja među pojedincima i oni će biti skloniji tražiti savezništvo i podršku od vlade, nego biti međusobno solidarni (Mill, 1988: 161–166). Mill zastupa asimilacionističku ideju jer je za njega asimilacija preduvjet za dobro funkcioniranje političke zajednice. Liberali koji naglašavaju važnost nacionalnog zalažu se za potpuno suprotnu strategiju i težište stavljaju na zaštitu i afirmaciji nacionalnih skupina, a protivno asimilaciji. Svako vrijeme ima svoje vrijednosti i politička filozofija ne može dati beskonačne vrijednosne teorije koje se mogu primijeniti na sve ljudske zajednice; ona je vremenski ograničena. Nije moguće sveobuhvatno artikulirati mnoštvo moralnih promišljanja i nemoguće ih je generalizirati, jer je moralno znanje praktično i sjedinjeno u našoj praksi. S druge strane, politička moralnost nema univerzalnu vrijednost jer se društvo neprestano mijenja, a kompleksnost društvenih uvjeta ne dozvoljavaju primjenu univerzalnih i nepromjenjivih principa na te uvjete (Raz, 1994a: 170).

Ne prihvaćajući nepromjenjivost koncepta političke filozofije, Yael Tamir, kao i Kymlicka, odstupajući od Millovog asimilacionističkog koncepta zagovara koncept liberalizam svjesnog važnosti kulturne i društvene pripadnosti koji su dio autonomnog određenja vlastitog identiteta pojedinca. Tamir polazi od liberalne

vrijednosti autonomije smatrajući da je toj vrijednosti potreban kulturni kontekst (Tamir, 1993: 22). Zbog toga je nužno pojedincima zajamčiti pravo na pripadnost nacionalnoj zajednici za koju su se opredijelili kako bi vodili smislen život koji podrazumijeva sudjelovanje u političkim ustanovama i procesima. Svakoj zajednici treba zajamčiti prostor u kojem će moći javno manifestirati svoje značajke, što se u optimalnim uvjetima događa tamo gdje je ona većinska te uživa u potpunim mehanizmima zaštite svoje opstojnosti. Kymlicka naglašava nužnost ispravljanja nepoželjnih situacija u kojima se nalaze članovi manjinskih kultura na način da se takvim pojedincima daju posebna prava, kao i da se zaštite njihova prava kroz primarna dobra kulturne pripadnosti. Kada se postigne priznavanje kulturne pripadnosti kao „važno primarno dobro kojim ističemo naš izbor, tada je moguće za manjinske kulture tražiti posebna politička prava i status“ (Kymlicka, 1989: 199).

Temeljni pojam za afirmiranje važnosti nacionalne kulture kao mogućnost ostvarenja autonomije Kymlicka nalazi u socijetalnoj kulturi, kao kulturi koja svojim pripadnicima osigurava smislene načine života u punome rasponu ljudskih aktivnosti, uključujući društveni, obrazovni, vjerski život, te ekonomski život, obuhvaćajući i javnu i privatnu sferu. Te su kulture uglavnom teritorijalno koncentrirane i utemeljene na zajedničkom jeziku (Kymlicka, 2003: 113).

U svojem kasnijem djelu Kymlicka dopunjuje određenje socijetalne kulture, naglašavajući zajedništvo jezika i ustanova, a ne zajednička vjerska vjerovanja i običaje te je opisuje kao kulturu koja je teritorijalno koncentrirana, povezana zajedničkim jezikom koji se koristi u širokom krugu socijetalnih ustanova, u javnom i u privatnom životu – škole, sredstva informiranja, zakoni, privreda, javna uprava itd. – pokrivajući široki krug ljudskih aktivnosti, koje uključuju društveni, obrazovni, vjerski, rekreativni i ekonomski život (Kymlicka, 2001a: 18). Naglašavanje jezične dimenzije koja obuhvaća svako područje života pojedinca te djelatnosti ustanova nužno je obzirom na pluralizam suvremenih zajednica.

Ako je izbor u socijetalnoj kulturi ograničen, manja je i autonomija pojedinca te je na taj način nacionalna pripadnost važna kao preduvjet autonomije pojedinca. Zaštita nacionalne pripadnosti, iz tog razloga, treba biti uvrštena među primarna dobra koja trebaju biti zaštićena u samoj jezgri zakonske strukture države. Među relevantnim oblicima zaštite Kymlicka spominje samoupravu (koja nije nužno samo teritorijalna samouprava), politička prava (koja uključuju prava na oblikovanje obrazovnog programa i kulturnog stvaralaštva) te autentično političko predstavljanje (na primjer, autentične predstavnike u zakonodavnim tijelima). Iako izgleda da su grupna prava, a ne prava pojedinaca suprotna liberalizmu, Kymlicka smatra da je pridavanje takvih prava, pri čemu se posebno vodi računa o nacionalnoj pripadnosti, u sklopu liberalnih država u potpunosti dosljedno s li-

beralnim shvaćanjem prava. Zaštita prava pripadnosti nacionalnoj grupi opravdava se kao individualno pravo budući da joj je cilj štititi pojedince u pogledu ostvarivanja autonomije. Nacionalna država koja je slijepa za razlike zapravo favorizira predstavnike većinske kulture, a drugima oduzima primjeren kontekst izbora.

Među liberalnim autorima koji naglašavaju važnost nacionalne pripadnosti kao odrednicu autonomije pojedinca i utemeljenje njegovog identiteta na kulturi su i Joseph Raz i Avishai Margalit (Raz, Margalit, 1994b: 129). Za njih je biti član nacionalne zajednice pitanje pripadništva, a ne dostignuća. Pojedinaac nema potrebu dokazivanja da bi bio prihvaćen kao punopravni član. Činjenica da članstvo u takvim grupama ovisi o pripadništvu, a ne o postignuću, čini da one budu primarno mjesto poistovjećivanja (Margalit i Raz, 1994b: 132).

Potrebno je, međutim, pojasniti razloge zbog kojih je ta pripadnost važna, te pronaći adekvatan normativni okvir. Zašto upravo nacionalna pripadnost nudi primjeren okvir za potrebe društvenih osnova samopoštovanja, te zašto bi nacionalno određenje trebalo promatrati kao primarno dobro?

Raz objašnjava da je kulturna pripadnost, koju poistovjećuje sa nacionalnom kulturom, od temeljne važnosti za pojedinca jer stvara mogućnosti unutar kojih pojedinac može vršiti izbore, s obzirom da daje smisao različitim opcijama, te postavlja zajedničke prakse u kojima se one mogu odvijati. Dakle, samo pripadanjem kulturi pojedinac može raspolagati opcijama između kojih vrši izbore (Raz, 1994a: 177). Članstvo u kulturnoj grupi određuje nečiji osjećaj onoga što jest, postavlja središte identiteta (Raz, 1994a: 178). Jasno je, dakle, zašto privilegiramo prihvaćanje pripadnika naše nacionalne zajednice: zajednička kultura je na istovjetan način oblikovala naše identitete, što omogućava naše privilegirano međusobno prepoznavanje i utemeljuje zajednički interes u opstojanju zajednice.

U sličnom smjeru ide i Taylorova argumentacija. Taylor je mišljenja da pojedinci uobličuju identitet u razgovoru s drugima i on kao temelj identiteta vidi jezik (Taylor, 1992: 32). Time dobivamo objašnjenje privilegiranog priznavanja unutar nacionalnih zajednica. U takvoj zajednici vezani smo s jedinim osobama s kojima se možemo razumjeti, budući da smo s njima uspostavili komunikaciju putem složenog sustava jezika, interpretiranih u širokom smislu kako opisuje Taylor. Kroz tu smo komunikaciju uobličili naš identitet, koji je prepoznatljiv drugim pripadnicima iste zajednice, te oblike izražavanja i djelovanja koji su prihvaćeni. Zbog toga je međusobno uvažavanje spontano i ne trebaju mu potvrde u daljnjim dostignućima. Taylorovo je naglašavanje jezika u širem smislu važno, jer postoje slučajevi da ni bilingvizam nije dovoljan za prevladavanje činjenice da je potpuna komunikacija moguća samo unutar nacionalne skupine. Na slučaju Makedonije dokaziva je velika važnost jezika kao oblikovanja i određenja identiteta, jer postoji velika razlika između kultura.

Kymlicka kao i Taylor, naglašava važnost objektivnog elementa koji se veže uz nacionalnu pripadnost, a to je posjedovanje zajedničkog jezika u stvaranju političkog sustava. Prije svega, zajednički je jezik bitan za postignuće liberalnog demokratskog sustava – kako s aspekta jednakosti mogućnosti tako i sa stajališta ispravnog funkcioniranja procesa odlučivanja u demokratskom sustavu, jer je jednakost mogućnosti određena upravo terminima jednakog pristupa najvažnijim ustanovama koje djeluju putem dominantnog jezika. Osim toga, zajednički jezik je bitan za demokraciju – kako osobe koje čine ‘narod’ mogu zajedno vladati ako se međusobno ne razumiju? (Kymlicka, 2001a: 26) Jezik postaje ključan u određenju političke zajednice, “demokratska politika je politika na materinjem jeziku” (isto, 216). Samo se elite mogu bez problema snalaziti u političkim raspravama na jeziku koji nije njihov. Dakle, osobe koje ne koriste vlastiti izvorni jezik u javnom životu, diskriminirane su, budući da im je sudjelovanje onemogućeno ili otežano jer, za razliku od pripadnika većinskoga naroda, trebaju uložiti dodatni napor radi dostignuća određenih prava. Za Kymlicku jezik postaje primarnom zaštitom pripadnosti unutar posebne nacionalne kulture, jer pojedinac ostvaruje autonomiju unutar socijetalne kulture. Ali pojedinac je dio socijetalne kulture jedino ako dijeli jezik te kulture, budući da je to nužan preduvjet za procese koji su nužni u upravljanju zajedničkim ustanovama i u ostvarivanju samouprave.

Nudi li nacionalna zajednica privilegirano prihvatanje i uvažavanje kao društvenu osnovu priznanja? Raz i Taylor smatraju da se unutar nacionalne zajednice razvija jedinstvena i nezamjenjiva komunikacija u kojoj pojedinci oblikuju svoje identitete (Raz, 1994a; Taylor, 1992).

Margaret Moore važnosti kulture dodaje emocionalni element, objašnjavajući da kulturno poistovjećivanje ima funkcionalnu, a ne primarnu ulogu. Kulturne posebnosti, koliko god bile i minorne, služe za međusobno prepoznavanje i emocionalno povezivanje (Moore, 2001; 59–66). Slično viđenje je imala i Martha Nussbaum smatrajući da tradicije grupa često čine tvorevine moći, s negativnim hijerarhiziranjem nekih pojedinaca, kojima može biti važno emancipirati se u odnosu na nacionalnu skupinu (Nussbaum, 2003).

Kymlicka nacionalnu pripadnost vidi kao stvar okolnosti, a ne izbora te se on suprotstavlja Tamir odbijajući njezine stavove o tome da je nacionalna pripadnost stvar izbora. Za Kymlicku je nacionalno određenje vezano uz pitanje samopoštovanja ili identiteta (Kymlicka, 2003: 124–137). Liberali, naročito Chartney, ovakvo promišljanje vide kao problem filozofske naravi i dosljednosti koji se snažno opire komunitarističkoj tvrdnji o našoj snažnoj vezi s našim životnim ciljevima i tvrdi da se ciljevi i shvaćanje dobra mogu revidirati (Charney, 2003: 295–310).

Takva kritika se zasniva na poimanju da Kymlickina rasprava vodi do privilegiranja jednog oblika poistovjećivanja (nacionalnog) u odnosu na sve ostale, što je suprotno liberalnoj postavci o pojedincu koji vrši vrijednosne izbore u svom životu (Charney, 2003: 295-321). S paradigme liberalne teorije pravde, Tamirin argument da nacionalna pripadnost predstavlja izbor po tome je prihvatljiviji paradigmi liberalne teorije pravde.

Po mišljenju Yael Tamir, iako nacionalna pripadnost predstavlja izbor, ne predstavlja izbor statusa nacionalne manjine. Yael Tamir koja naglašava nužnost zaštite manjina, kao i Kymlicka, smatra da je od velike važnosti izbor nacionalne pripadnosti za pojedince, konstitutivan izbor te da je važno slijediti načelo jednakosti. Naime, Tamirova u tom argumentu govori o nacionalnom izboru kao o posebno važnom, ali stavlja ga u isti kontekst kao i druge konstitutivne izbore poput religijskog, te nacionalnu pripadnost ne smatra potrebnim uvrstiti među primarna dobra jer se odluke o primatu trebaju donositi u posebnim okolnostima određujući normativnu snagu sukobljenih zahtjeva u takvim okolnostima, s obzirom da se slični zahtjevi za posebnom zaštitom mogu iznijeti i u odnosu na druge oblike pripadnosti. Dakle, iako je jako važan, nacionalni izbor nema nužno prevladavajuću snagu u odnosu na druge izbore (Tamir, 1993: 41). Ipak, ovakvo promišljanje nije prikladno za Makedoniju. Na primjeru Makedonije dokazat će se da su upravo posebne okolnosti dovele do uvrštavanja nacionalne pripadnosti u primarno dobro koje određuje društvo i državu.

Pripadnici nacionalnih manjina nisu odabrali stanje koje za njih povlači niz problema, a koji se za pripadnike većine nikako ne postavljaju kao problem, jer mogu biti nadjačani u glasanju o redistribuciji ključnih resursa za egzistenciju zajednice, što je mogućnost koja za predstavnike većine jednostavno ne postoji. Ishod toga je da trebaju trošiti vlastite resurse u razvoju i održanju vlastite kulturne pripadnosti koja daje smisao njihovu životu, a za pripadnike većinske kulture se jednostavno podrazumijeva (Kymlicka, 1989: 58-61, 186; Kymlicka, 2003: 159-163).

Ako liberalizam ima ikakvo značenje, ono je usmjereno na slobodu pojedinaca i mogućnost vršenja izbora o tome što je važno u njihovim životima. Liberali, što god mislili o nacionalnim identitetima i nacionalnim pripadnostima, trebaju postupati pravično prema tim identitetima i svakako ne zahtijevati od pojedinaca da od njih odustaju (Moore, 2001: 32).

Ipak, mogu li klasična antidiskriminacijska prava biti u potpunosti zadovoljavajuća za pripadnike nacionalnih kultura i autohtonih zajednica koji naseljavaju određene teritorije unutar države? To je stajalište prema kojemu se, deklarativno, nacionalne skupine ne smiju diskriminirati, ali im ne treba nuditi ni posebnu potporu. Mislim da nije. Promišljanje sa multikulturalnog stajališta priznaje da

kulturne grupe nisu podložne reduktivnoj analizi u terminima individualne akcije djelovanja uma. Opcije koje stvaraju temelj našeg života su kompleksne i multidimenzionalne te dopuštaju ogroman prostor za varijacije i improvizacije. Raz određenje opcija koje daju smisao životu vidi kroz socijalizaciju u jednoj kulturi. Pojedinač članstvom u kulturnoj grupi stječe jednakost, istovjetnost socijalnih relacija koju omogućava kultura, te kao glavnu odrednicu kulture Raz ističe osjećaj vlastitog identiteta (Raz, 1994:178).

Naime, valja primijetiti da država u praksi nije neutralna na nacionalnu kulturu jer izborom službenog jezika, ali i drugim izborima, favorizira većinsku nacionalnu skupinu. Prema Kymlickinom shvaćanju, multinacionalna država koja svim svojim građanima, bez obzira na grupnu pripadnost, dodjeljuje opća individualna prava, može izgledati 'neutralna' u odnosu na razne nacionalne skupine. Ipak, u temeljnim slučajevima zapravo može sustavno privilegirati (i često privilegira) većinsku naciju upotrebom službenog jezika u školama, sudovima i vladinim službama; određenjem državnih praznika i podjelom zakonodavnih ovlasti između središnje i lokalnih vlasti (Kymlicka, 2003: 77).

U sklopu takvog modela, moguće je osmisliti vrste prava koja afirmiraju status političkog subjekta, kao što su garancije da će članovi različitih nacionalnih skupina biti predstavljeni u tijelima javnog odlučivanja preko političkog predstavnika, te davanje nekog oblika političke autonomije koja se očituje npr. u raspolaganju vlastitim ustanovama, vlastitim materijalnim sredstvima, ili samostalnosti u kreiranju obrazovnog program. Obrazovanje je moguće osmisliti tako da nacionalne skupine raspolazu svojim obrazovnim institucijama, ali bi u školskim ustanovama trebalo podučavati i kulturu drugih skupina, što bi dovelo do međusobnog razumijevanja.

Odgovarajući liberalima koji se zalažu za model nediskriminacije prema nacionalnim manjina i mišljenju da država može ispuniti svoje obveze prema pripadnicima nacionalnih manjina garantirajući ravnopravnost političkog sudjelovanja, ne na način da brine o održavanju manjina, već na način da njihovim pripadnicima nudi najbolje mogućnosti da se integriraju i da posjeduju znanja, prije svega jezičnu vještinu, koja su im potrebna za ravnopravno sudjelovanje u političkom demokratskom procesu (Pavković, 2006: 129-30), Kymlicka odgovara da je deklarirana politika nemiješanja prema nacionalnim manjinama samo prividna, kršeći pri tome jedno od temeljnih načela liberalizma, načelo jednakosti. Priznavanjem posebnih prava manjinskim skupinama zapravo se provodi ispravljanje nepravde u skladu s načelom jednakosti liberalizma. Govoreći o afirmaciji jednakopravnosti, Rawls misli prioritarno na jednako afirmiranje temeljnih prava svim građanima na osnovi apstraktnih i općih osobina. Međutim, moguće

je upotpuniti njegovu argumentaciju smatrajući da je i priznavanje prava na temelju grupe pripadnosti potrebno radi afirmiranja prava pojedinaca.

Joseph Raz naglašava potrebu da različite kulturne skupine zajednički upravljaju državom koje bi stvorile zajedničku političku kulturu i politički identitet, pri čemu bi integracija bila rješenje za nacionalne manjine (Raz, 1994b). Zajednički se može upravljati državom ako su manjinske skupine integrirane, prihvaćajući elemente većinske nacionalne kulture koji su potrebni za javni život i za sudjelovanje u javnim političkim ustanovama. Ipak, u svrhu politike integracije, u potpunosti su opravdani Razovi stavovi o potrebama da i većinski narod upoznaje specifične kulturne sadržaje, povijest i tradicije manjinskih kulturnih skupina, kao element koji olakšava njihovu integraciju. Pored toga važno je naglasiti da će pojedinci, kao i manjinske zajednice biti korisnici politike priznanja, samo ako su i sami voljni prihvatiti kolektivitet ili zajednicu koja im to priznanje daje. Ova simetrična dimenzija često je ignorirana. Ako prihvatimo obostranost priznanja, u poziciji smo braniti politiku priznanja od kritičara koji joj pripisuju dezintegrativne implikacije. Raz oblike priznavanja zasebnih običaja vidi kroz zakon i javna tijela (Raz, 1998: 198). Na kraju, javno priznanje može se očitovati i u materijalnoj podršci aktivnostima koje su od središnje važnosti za identitet zajednice (Mason, 1999: 282–286). U situacijama gdje su te skupine visoko koncentrirane bit će moguće uspostaviti široke oblike multijezičnosti, a ponekad će biti moguće uspostaviti i jače oblike političke autonomije i samoodređenja. Ali, postoje i okolnosti u kojima nije moguće uspostaviti zakonska rješenja koja u širem obliku štite prava nacionalnih manjina.

U nekim situacijama može samo izgledati da je pojedincima nacionalni identitet najvažniji zato što se često pojedinci poistovjećuju s nacionalnim skupinama zbog javne politike koja pridaje privilegije i prednosti nacionalnom pripadništvu, dok zanemaruje druge oblike pripadnosti. A često se ne primjećuje važnost drugih vrsta priznavanja zbog toga što drugi oblici zajednica nemaju mogućnost usmjeravanja pažnje na svoje probleme ili njihovi zahtjevi nisu društvu nametnuti ili prihvatljivi. U elementima nacionalne pripadnosti prisutna je i želja za autonomijom koja može biti prisutna u drugim kulturnim zajednicama, ali je otežavajuća okolnost što one nemaju strukturu koja se može organizirati kao političke zajednice što, međutim, nacionalne zajednice mogu (Moore, 2001: 124–133). U Makedoniji je takva mogućnost izražena i podržana od strane države. Autonomiju koju različite nacionalne zajednice traže usmjerena je na upravljanje nekim vlastitim materijalnim resursima ili vlastitim posebnim ustanovama, npr. škole ili kulturne ustanove. Biti autonoman znači upravljati nekim vlastitim kulturnim ustanovama, pa čak i sadržajima školskog obrazovanja ili aktivnostima za afirmaciju vlastitog identiteta kako bi njegovali specifičnosti vlastite

kulture i identiteta, a ne samo doživljavali pretpostavljene univerzalne kulturne obrasce ili kulturne obrasce koje za njih gradi netko drugi.

U određenim se okolnostima nacionalna pripadnost može štititi kao predmet pravednosti na temelju primarnog dobra društvenih temelja priznanja. Koja će biti zakonska rješenja te koliki će biti njihov obim i način provođenja, pitanje je posebnih okolnosti, potreba i mogućnosti vodeći računa o drugim primarnim dobrima ili aspektima koji su u vezi s primarnim dobrima.

Potrebno je naučiti drugi jezik i koristiti se jednim jezikom za život unutar vlastite kulturne zajednice, a drugim, većinskim, za komunikaciju unutar šireg političkog društva. Kolika je važnost jezika kao kulturnog određenja vidljiva je u činjenici što se albanska manjina opire uvođenju makedonskog jezika na početku osnovnog obrazovanja. Može li ovo biti indikacija i neprihvatanje modela integracije u makedonsko društvo?

3. Određenje kulture (nacionalnosti) u Makedoniji

Mišljenje liberala koji ne sagledavaju kulturu primarnim dobrom i koji smatraju da nema nikakva razloga da se manjinskim kulturama daje išta više od zaštite od izravnih oblika diskriminacije, te mogućnost da se asimiliraju ili integriraju, demantira proces izgradnje države u Makedoniji. Njihov stav da ukoliko neka manjinska zajednica ustrajno želi zadržavanje neke posebne kulturne pripadnosti, mora biti samo stvar njihovih sposobnosti i mogućnosti te za takav oblik država ne snosi nikakvu odgovornost, u makedonskom slučaju nailazi na suprotstavljanje jer je upravo država ta, ili preciznije temeljni zakonodavni dokument, ustav, koja naglašava prava individua kao članova grupe, bazirajući se na nacionalnom određenju.

Ustavne promjene su istakle značaj kulture (nacionalnosti) u makedonskom političkom identitetu, podržavajući liberalno poimanje makedonske političke nacije i jedinstva svih građana, ali ne i jednakog statusa svih etničkih zajednica. Novi amandmani, predloženi Ohridskim sporazumom, naglasili su prava pojedinaca kao članova etničke grupe, navodeći da je Makedonija država multikulturalnog građanstva.

Tako postavljen Ustav pokazuje da se ovdje ne može govoriti o liberalnoj neutralnosti, koju su zagovarali Dworkin, Montefiore ili Barry, koja zanemaruje javne inicijative različitosti između građana uključujući njihove nacionalne afilacije.¹ Međutim, isto tako ne može se govoriti ni o potpunoj primjeni političkog

¹ Za objašnjenje „liberalne neutralnosti“ vidi Dworkin (1974), Montefiore (1975), Galeotti (1999), Barry (2006).

liberalizma Rawlsovog tipa, koji se prema različitosti odnosi na način poštivanja načela nediskriminacije.

U Makedoniji ne postoji politika izgradnje nacije bazirana na jedinstvenom nacionalnom programu, prihvatanju jedinstvenih nacionalnih simbola i zakona o službenom jeziku, jer su se manjine, posebno albanska, uspjele izboriti za alternativni oblik izgradnje nacije. Prihvaćene su mogućnosti i posebni zakoni koji doprinose razvoju njihove vlastite partikularne kulture i jezika koji će koristiti pojedinci kao pripadnici manjinskih grupa, a koji su već marginalizirani u procesu izgradnje nacije. Yael Tamir objašnjava da je status u kojoj su se našli pripadnici manjina njima nametnut jer oni sami nisu u mogućnosti odabrati položaj manjine, što se može smatrati dostatnim razlogom u podupiranju njihovih zahtjeva za vođenje osmišljenog života vrijednog truda, a bez odricanja svojih kulturnih privrženosti (Tamir, 1993: 42). U procesu izgradnje države u Makedoniji, kao temeljno dobro uzeta je kultura ili etnicitet, a pod pritiskom međunarodne zajednice uzeta je u obzir činjenica da članovi manjinskih zajednica ne biraju svoju poziciju u društvu te da vlada mora uzeti u obzir zahtjeve koje pojedinci traže, a usmjereni su na podršku jezika i kulture. Ako se autonomna odluka članova manjinskih kultura razlikuje od procesa izgradnje nacije koji podupire dominantu kulturu, tada država mora sponzorirati proces izgradnje nacije, kao što imaju i pripadnici većinske nacije. Ako u tome ne uspijeva ili nije u mogućnosti ispuniti njihove zahtjeve, država će se ponašati diskriminatorski prema onim članovima manjinskih zajednica koji žele očuvanje svoje kulture ili nekih njezinih aspekata.

U etnički heterogenom društvu pravednost nije moguće postići ako se država smatra „nacionalnom državom jer u etnički podijeljenom društvu, država koja tretira svakog građana jednako ne može biti nacionalna država, već ko-nacionalna“ (Kis, 1996: 224-225). U tom slučaju nije moguće favorizirati jednu naciju, već političku zajednicu moraju sačinjavati sve etničke grupe koje žive na njezinom području. Kako bi različite etničke grupe dobile jednak položaj u društvu, potrebno je ponuditi zvanično priznanje i udio u javnoj sferi, a mogu biti izražene kroz različita prava. Politička zajednica u multikulturalnom društvu će biti pravedna ako je stvorena kao unija etničkih grupa koje žive zajedno na jednom prostoru. Službeni simboli, kulturna dobra i povijesno nasljeđe trebali bi biti dio tradicije svih etničkih grupa, jer samo na taj način pripadnici različitih zajednica osjećaju jednu zemlju svojom, te da zajednička država nije ekskluzivni posjed jedne etničke grupe (Kis, 1996: 237).

U tom kontekstu, mogu se zahtjevi etničkih Albanaca opravdati kao želja za stvaranjem takve vrste unije. Glavni zahtjevi etničkih Albanaca usmjereni su na

reformu ustava, veće predstavljanje Albanaca u javnoj upravi, upotrebe albanskog jezika u obrazovanju i decentralizaciji državne moći.²

Kada su se radikalni dijelovi albanske manjine sukobili sa državnim institucijama, navodili su da je njihov položaj u Ustavu Makedonije dokaz diskriminacije te su između ostalih argumenta, navodili da je njihov cilj promjena zakonodavnog statusa. Nakon završetka oružanog sukoba, 2001. godine i nakon značajnog pritiska i nadzora međunarodne zajednice, u Ohridu je potpisan sporazum koji je nalagao promjene Ustava kroz Preambulu, kao uvodni dio svih zakonskih akata. Promjena te vrste eksplicitno priznaje određenje pojedinaca prema etnicitetu, smatrajući da je nužno promijeniti izražavanje simboličnog primata makedonske nacije nad manjinskim zajednicama kojima se garantira „potpuna jednakost kao građana.“ Simbolično, Ustav kvalificira ljude u tri kategorije: Makedonci kao primarni nositelji prava na državu, pripadnici manjina koji su izrijekom spomenuti u Ustavu sa jednakim pravima, ali ne kao primarni nositelji prava na državu i „ostali“ pripadnici manjinskih zajednica koji nisu ni spomenuti u Ustavu.

Ohridski sporazum je kompromis između zaraćenih strana – Makedonaca kao većinskog naroda i Albanaca kao najveće nacionalne manjine u Makedoniji. Kako druge manjine nisu bile dio zaraćenih strana oni nisu ni eksplicitno spomenute u Sporazumu. U makedonskoj političkoj javnosti Sporazum se sagledavao kao nužna solucija za opstanak Makedonije i članstvo u EU i NATO, ali i kao rješenje koje vodi ka razdvajanju zemlje na dva suprotstavljena dijela koja će biti potpuno odvojena (Škarić, 2003: 159).

Može se reći da je međunarodna zajednica u kreiranju Ohridskog sporazuma slijedila teorijsko rješenje koje nudi Raz o potrebi da različite kulture skupine budu kreatori zajedničkog političkog identiteta (Raz, 1994b), pri čemu je vladi, kroz zakonodavne akte, nametnuta uloga provođenja integracije manjinskih zajednica. Intencija Preambule Ustava je bila usmjerena razvijanju osjećaja pripadnosti zajedničkoj državi, tako da svaki pripadnik različitih etničkih zajednica osjeća Makedoniju kao svoju zemlju. Međutim, isto takav princip, prema kome predstavljanje u državnim strukturama i lokalnoj administraciji baziranom samo na etničko porijeklu pojedinaca, može dovesti do dezintegracije makedonske države (Škarić, 2003: 100). Najveća manjinska zajednica, odnosno njezini zastupnici, koja je trebala sudjelovati u izgradnji zajedničke političke kulture i integraciji u društvo bi-

² Izražavanje ovih stavova moguće je vidjeti u Izvještajima Međunarodne krizne grupe *Towards Destabilisation?* ICG Balkans Reports No. 67 (May 1999), Skopje/Brussels, i *Macedonia's Ethnic Albanians: Bridging the Gulf*, ICG Balkans Reports No. 98 (August 2000), kao i kod Farimah Daftary (2001a). Testing Macedonia. *ECMI Brief 4*, European Centre for Minority Issues, te (2001b). Conflict resolution in FYR Macedonia: Power-sharing or the 'civic approach'. *Helsinki Monitor* No. 4.

la je protiv miješanja etniciteta, zalažući se za koegzistenciju etniciteta jednog pored drugog, odbijajući se deklarirati kao Makedonci albanskog porijekla te ne prihvaćajući postojanje makedonske nacije kao političkog koncepta (Škarić, 2003: 99).

Pod pritiskom međunarodne zajednice, novi tekst Preambule je predložen kao kompromis. Makedonskom narodu je oduzeto etničko određenje jer Makedonija nije više primarno država makedonskog naroda i spomenutih manjina, već svih građana Makedonije, makedonske nacije, kao i građana koji žive unutar granica zemlje, a dio su albanske nacije, turske nacije, vlaške, srpske, romske, bošnjačke i drugih nacija.³

Na taj način data je normativna jednakost svim manjinskim grupama izrazom „nacija“, a ne „manjina“. Kroz različitost svih etničkih grupa dobivena je jednakost političke nacije. Preambula Ustava koju je uvela međunarodna zajednica, slijedeći liberalni diskurs naglašava jednakost svih građana, smatrajući da je nacionalno određenje kao primarno dobro toliko važno da je nužno naglasiti u Ustavu etničku pripadnost građana, a ne ih samo spomenuti kao građane Makedonije. Ipak, iako se slijedi jednakost svih građana, vidljivo je da nisu sve etničke zajednice jednako vrednovane. Etničke zajednice izrijeком nabrojane nisu jednako vrednovane kao većinska nacija, a pripadnici manjinskih zajednica koji nisu spomenuti u Preambuli ne samo da su u nejednakom položaju sa većinskom nacijom, nego i sa manjinskim zajednicama spomenutim u Preambuli. Razumljivo je da je albanska manjina dobila veći stupanj svog priznanja zbog prirode etničkog sukoba 2001. godine, te zbog svoje brojčanosti i nametanja svojih zahtjeva u političkom životu zemlje. Marginalizacija drugih manjina nije uzeta u obzir. Teorijsko rješenje koje je promišljala Yael Tamir da se odluke o primatu nacionalnog izbora trebaju donositi u posebnim okolnostima i uzimajući normativnu snagu sukobljenih zahtjeva u takvim okolnostima (Tamir, 1993: 41), nalaze svoju punu primjenu u slučaju Makedonije.

Intencija Preambule Ustava je bila usmjerena ka razvijanju osjećaja pripadnosti zajedničkoj državi, na način da svaki pripadnik različitih etničkih zajednica osjeća Makedoniju kao svoju zemlju. Neki autori su mišljenja da takav princip predstavljanja u državnim strukturama i lokalnoj administraciji baziranom na etničkom porijeklu pojedinaca može dovesti do dezintegracije makedonske države (Škarić, 2003: 100).

Politika priznanja bazirana na etničkim identitetima zahtjeva jačanje identiteta etničkih zajednica kroz veću participaciju pripadnika manjina u javnim služba-

³ Vidi Amandman 4 *Ustava Republike Makedonije*.

ma i javnom životu zemlje, proporcionalno broju stanovništva, te povećanjem kulturnih prava pripadnika etničkih zajednica kroz grupna prava.

Ipak, Ohridski sporazum nije nalagao rješavanje etničkih problema na teritorijalnom nivou, fragmentacijom makedonskog društva na etničke kolektivitete smatrajući da je dovoljno rješenje etničkih problema integracija etničkih zajednica u makedonsko društvo, ne dovodeći u pitanje unitarnost države. Međutim, provođenjem zakona o decentralizaciji i lokalnoj samoupravi, manjinska zajednica može dobiti i teritorijalnu samoupravu.

Ohridski sporazum i kasnije konstitucionalne promjene u Makedoniji značajno su utjecale na oblikovanje političkog identiteta baziranom na etnicitetu u cilju ispravljanja nepovoljnih situacija u kojima se nalaze članovi manjinskih grupa posebnim pravima i zaštitom kroz primarna dobra kulturne pripadnosti. Ohridskim sporazumom postignuto je priznanje kulturne pripadnosti, iako u najvećoj mjeri samo za najveću manjinsku grupu, te se na taj način može govoriti da je teorijsko promišljanje liberalnih multikulturalista dobilo potvrdu, jer je kultura priznata kao važno primarno dobro koje ističe izbor čime manjinske kulture dobivaju posebna politička prava (Kymlicka, 1989: 199). Politička prava dobivena politikom priznanja koja Kymlicka navodi kao samoupravu, politička prava (oblikovanje obrazovnog programa i kulturnog stvaralaštva), te političko predstavljanje u zakonodavnim tijelima, oblici su prava koje promovira Ohridski sporazum.

Temeljem Ohridskog sporazuma donesena je serija političkih i ustavnih reformi usmjerenih na zahtjeve Albanaca za jednakim predstavljanjem i položajem, uvođenjem dvostruke većinu⁴ u glasanju u Parlamentu, povećanjem broja pripadnika manjina u državnoj upravi te propisivanjem uvjeta za službenu upotrebu albanskog jezika.

Prava koja su manjine dobile priznanjem svoje etničke određenosti oblikovana su u pravu veta koje manjine imaju u područjima kulture, jezika, obrazovanja, upotrebi simbola, a parlament ih donosi većinskim brojem glasova zastupnika, od kojih većina mora biti iz redova manjinskih zajednica. Sve nesuglasice oko ovih pitanja rješava Odbor za među-etničku suradnju.

Pored makedonskog jezika i ćirilice, jezik i pismo zajednice koja u cjelokupnoj populaciji doseže 20 % također mogu biti službeni. Albanski zastupnici pričaju albanskim jezikom na plenarnim sjednicama, osobne dokumente imaju na svom jeziku, te zakoni i uredbe u parlamentu publicirani su na manjinskom jeziku. Ohridski sporazum zaštitu prava manjina nalaže kroz specijalne procedure dono-

⁴ Dvostruka većina se temelji na modelu tzv. Badinterove većine koji predviđa donošenje zakona koji su od ključne važnosti za etničke zajednice (jezik, obrazovanje) u Parlamentu principom dvostruke većine ili većine svih zastupnika i većine manjinskih zastupnika.

šenja zakona dvostrukom većinom. Zakoni koji se tiču manjinskih zajednica moraju biti doneseni većinskim glasovima manjinskih zajednica. Ohridskim sporazumom su povećana prava manjinskih zajednica na upotrebu simbola i pravo uspostavljanja obrazovnih institucijama na svim nivoima. Obaveza države je financiranje fakulteta etničke zajednice koja sačinjava najmanje 20 % stanovništva.

Općenito, predložena prava priznavanja različitosti koja su tražili predstavnici albanske manjine mogu se podijeliti u dvije kategorije: naglašavanje liberalnog koncepta građanstva jer tekst Preambule govori o „građanima Republike Makedonije“, ili kad se traži promjena određenja „članova nacionalnosti“ u „članova zajednice“, kao i promjene koje naglašavaju važnosti etniciteta. Naglašavanje etniciteta se očituje u postojanju Vijeća za inter-etničke odnose koje sadrži 19 članova, 7 iz redova Makedonaca, 7 iz redova Albanaca, a ostali članovi iz redova Turaka, Vlaha, Roma, Srba i Bošnjaka, sa glavnim ciljem razmatranja međuetničkih odnosa u zemlji i donošenja prijedloga za njihovo poboljšanje. Po samom sastavu vijeća očito je da sve etničke grupe nemaju jednak status; Makedonci i Albanci imaju najizraženiju ulogu, dok pripadnici drugih etničkih manjina, npr. Hrvati, nemaju ni mogućnost sudjelovanja u radu Vijeća. Predstavnik Albanaca ima isto koliko i Makedonaca, mada ih je tri puta manje od Makedonaca. Time je pokazano da se uvodi princip jedinstva između Makedonaca i Albanaca, zato jer je za daljnji razvoj Makedonije od krucijalne važnosti relacija između te dvije etničke zajednice. Ovo Vijeće je također odgovorno za rješavanje problema dvostrukog glasanja u makedonskom parlamentu, a tiču se odluka direktno vezanih uz manjinske zajednice

Prema Ohridskom sporazumu zakoni o financiranju lokalnih zajednica, lokalnih izbora, granica općina, zakona o lokalnoj samoupravi moraju biti doneseni dvotrećinskom većinom zastupnika u parlamentu, ali također i sa pristankom većine zastupnika koji nisu članovi najveće etničke grupe u zemlji.⁵

Državni pravobranitelj se bira na isti način. Državno sudbeno vijeće, kao i 3 od 9 sudaca u Vrhovnom sudu, prema Ohridskom sporazumu, mora biti izabran „većinskim glasom svih zastupnika, od kojih većina glasova mora biti od zastupnika koji ne pripadaju većinskoj populaciji.“⁶

Ohridski sporazum je uveo i konsocijacijska rješenja u makedonsku političku strukturu koja naglašava važnost etničke pripadnosti u kreiranju i održavanju političkog sustava. Novi amandmani naglašavaju kolektivno određenje pojedinaca, te na taj način glavni zakonodavni dokument promovira prava pojedinaca gru-

⁵ Član 114, paragraf 5, naglašen u *Ohridskom sporazumu*.

⁶ Član 104, paragraf 2 *Ohridskog sporazuma*.

pa ispred prava kolektiva jer izričito određuje pojedince u njihovom specifičnom nacionalnom identitetu.

U donošenju amandmana predviđeno je i pravo upotrebe veta, tipična konsocijacijska praksa, kako bi se zaštitili specijalni interesi nacionalnih manjina. U Makedoniji se primjenjuje praksa kao i u Belgiji 1970., godine kada je donesena odredba da „zakoni koji se tiču kulture i obrazovanja mogu biti izglasani samo pristankom većine iz redova flamanskih i francuskih zastupnika“ (Lijphart, 1977: 38). U Makedoniji je Ustavom zagarantirana zaštita obrazovnih i jezičnih interesa etničkih grupa. Brojni prijedlozi amandmana makedonskog Ustava proisteklih iz Ohridskog Sporazuma uvodili su brojna „konsocijacijska“ rješenja u politički život zemlje, zato jer su takva rješenja usmjerena prvenstveno ka „jednakom ili proporcionalnom tretmanu grupa, a ne jednakosti individua“ (Lijphart, 1977: 49). Nedostatke takvog oblika demokracije moguće je promatrati kao prepreke ka dostizanju društvene jednakosti koje mogu prouzročiti segmentarna izolacija i autonomija, te je velika odgovornost političkih elita koje moraju postići političke ustupke sa predstavnicima različitih dijelova stanovništva.

4. Naglašenost etniciteta u izvještaju Evropske komisije o praćenju napretka⁷

Izvještaji Evropske komisije o napretku zemlje ka EU, između ostalih pitanja, prate manjinske probleme u političkom kontekstu neke zemlje. Poštivanje manjinskih prava jedan je od uvjeta „pristupnih kriterija“ koje zemlje (posebno post-socijalističke), moraju poštivati u cilju priključenja Uniji. Mehanizam praćenja napretka prikazuju redovni godišnji izvještaji Evropske komisije o napretku koji daju prikaz odnosa zemlje kandidati prema manjinskom problemu, ocjenjujući njihovu „demokratsku promociju“ i „evropeizaciju“. Izvještaji Evropske komisije o napretku prikazuju da manjinski problem nije prioritet EU u pristupnim pregovorima, te da poteškoće EU u praćenju napretka nastaju u nedostatku jasno definiranih mjerila u području manjinskih prava (Stanković Pejnović, 2010: 146-148). Politički kriteriji daju ocjenu napretka koje je Makedonija napravila rukovođeci se kopenhagenskim političkim kriterijima o zaštiti manjina⁸, a zahtijevaju

⁷ FYROM 2010 Progress Report, Izvještaj Evropske Komisije o napretku dostupan je na internet adresi http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mk_rapport_2010_en.pdf

⁸ Kopenhagenski dokument iz 1990. smatra se najznačajnijim događajem za zaštitu manjina u okviru OESS-a i danas predstavlja osnovni dokument EU kojim su utvrđeni standardi zaštite nacionalnih manjina, uspostavljajući direktnu vezu između demokracije, ljudskih prava, prevencije sukoba i zaštite manjina.

stabilnost institucija i garantiraju demokraciju, vladavinu prava, ljudska prava i poštivanje manjina.

Iz Izvještaja je vidljivo koliko je međunarodnoj zajednici važno provođenje teorijskih odrednica naznačenih u Ohridskom sporazumu kroz integrativni model uključenja manjinskih zajednica. U proces izgradnje države kultura je uvedena kao primarno dobro, ali zbog političke nužnosti najviše je usmjerena na jednu manjinu, te su samim tim i načela jednakosti i pravednosti podvrgnute političkoj nužnosti i integrativnom modelu koji je trebao udovoljiti nezadovoljnoj strani. Deklarativno su svi građani različitih etničkih zajednica dobili garantiranu jednakost, ali u praksi država funkcionira samo na temelju dogovora elita makedonske i albanske zajednice. Samim tim i glavnina Izvještaja usredotočena je na albansku manjinu, dok se nejednak položaj drugih manjina jedva spominje i to u kontekstu da „nemaju dovoljno sredstava“ za ostvarenje svojih prava, ili da zaštita njihovog položaja ima „široki zakonski temelj“ (Progress Report, 2010: 21).

U Izvještaju se naglašava da je Ohridski sporazum krucijalan za osiguranje kontinuiteta inter-etničke suradnje i političke stabilnosti, a da je postojeći zakonodavni okvir dobar temelj zaštite manjinskih zajednica. Prema prijedlogu OEES-ovog Visokog komesara za nacionalne manjine, makedonska vlada je usvojila strategiju integrativnog obrazovanja kojim bi se provodila integracija etničkih zajednica kroz obrazovanje, a koji je naznačen od strane međunarodne zajednice u Ohridskom sporazumu. Cilj tako osmišljene strategije je povećanje kvaliteta obrazovanja, promoviranje učenje jezika drugih etničkih zajednica i interakcija između učenika. Ali, usprkos naporima vlade, učenici su i dalje u mnogim školama razdvojeni po etničkoj pripadnosti (Progress Report, 2010: 18).

Izvještaj o praćenju napretka, naglašava uspješnost provođenja Zakona o jeziku jer su svi zakoni i događanja u parlamentu prevedeni na albanski, kao što je nastavljena upotreba tog jezika na sjednicama Odbora, ali i na plenarnim sjednicama. Parlamentarna televizija također prenosi sjednice na albanskom.

Zamjerke su upućene Odboru za EU poslove koji je limitirao svoje aktivnosti na primjenu pravila koja se tiču manjinskog zakonodavstva.

U Izvještaju su prisutni komentari o odnosima u koaliciji koji su zategnuti zbog nedovoljnog dijaloga o inicijativama oko kojih nema usuglašavanja, kao što je npr. uvođenje učenja službenog jezika u albanske škole od prve godine. Iako se nastavljaju reforme EU, u Izvještaju se naglašava nužnost većeg dijaloga o međuetničkim odnosima. Ohridski sporazum je nalažio upošljavanje iz redova manjinskih zajednica, te je zbog toga i oformljena Agencija za državne službenike. Zamjerke u Izvještaju su usmjerene na zapošljavanje velikog broja pripadnika manjinskih zajednica, navodeći mnoge nepravilnosti pri odabiru službenika, pri če-

mu se naročito nije uzimalo u obzir kvalificiranost pojedinca za određena radna mjesta.

Izvještaj ukazuje na etničku i političku podijeljenost medija, navodeći da samo jedna medijska stanica objavljuje bilingvalne programe te aktivno doprinosi međusobnom sporazumijevanju dviju najvećih zajednica.

Naglašava se napredak koji je učinjen na području kulturnih prava, a direktno je povezan sa implementacijom Zakona o upotrebi jezika kojim govori bar 20 % građana. Iako naglašavaju napredak vezan za upotrebu albanskog jezika, svjesni su činjenice da manje nacionalne zajednice nemaju dovoljno sredstava za učenje materinjeg jezika.

Sekretarijat za implementaciju Ohridskog sporazuma je vladino tijelo koje u suradnji sa OESS-om provodi vladin strateški plan za period 2010-2012., sa posebnim akcentom na obrazovanje, upotrebu jezika i decentralizaciji zemlje. Iako je prema podacima iz 2009. godine 29% službenika bilo iz redova manjinskih zajednica, Evropska komisija smatra da su potrebni dodatni naponi za poboljšanje administrativnih poslova.

Ponekad su prisutne inter-etničke tenzije u političkom dijalogu, npr. urbanistički plan 2014. je prouzročio inter etničko nezadovoljstvo, dok su nedovoljna dogovaranja između najvažnijih interesnih grupa izazvale nesuglasice oko uvođenja učenja makedonskog jezika od 1. razreda osnovne škole u škole manjinskih zajednica. Ustavni sud je poništio odluku o uvođenju makedonskog jezika u manjinske škole jer ona nije u suglasju sa Zakonom o primarnom obrazovanju od 2008. godine, prema kojem se makedonski jezik uvodi od 4. razreda. Još od potpisivanja Ohridskog sporazuma, zastupnici najveće manjinske zajednice su bili protiv mijenjanja etniciteta, zalažući se za koegzistenciju etniciteta jednog pored drugog, a ovaj slučaj pokazuje da integrativni model još uvijek nema očiglednu implementaciju.

Nezadovoljavajućim je ocijenjen i rad Odbora za odnose između etničkih zajednica koji ima nejasne kompetencije i status bez utjecaja. Nepoznat je u javnosti i njegove preporuke su često zanemarivane. U mnogim općinama takvi odbori nisu funkcionalni jer njihov sastav ne reflektira etničku strukturu lokalnog stanovništva, nedostaju im administrativni i strateški kapaciteti planiranja.

Agencija za zaštitu prava manjina kojih je manje od 20 % u populaciji nije još poduzela inicijative zaštite interesa tih manjina, naročito u predstavljanju manjih zajednica u državnim službama. Potrebno je ustanoviti ciljeve za postepeno popunjavanje administracije pripadnicima manjinskih zajednica i sustav prikupljanja jedinstvenih podataka za pravednim predstavljanjem u cjelokupnom javnom sektoru.

Izvještaj nedosljedno navodi da su potrebni dodatni naponi za stvaranje povjerenja između etničkih zajednica, posebno u područjima kulture i jezika, a kasnije navodi frazu da je „postignut progres“ u području kulturnih prava i prava manjina. Nejasnim se opisuje i „određeni napredak“ koji je učinjen u pravednom predstavljanju, navodeći da je vlada poduzela početne korake u podsticanju interetničkih integracija u obrazovnom sustavu (Progress Report, 2010: 20). Ipak, integracija etničkih zajednica ostaje limitirana i potreban je opsežniji dijalog kako bi se postiglo povjerenje, posebno u području kulture i jezika.

Generalno govoreći, iz Izvještaja se može pročitati da je učinjen nestabilan napredak, iako su politički kriteriji ispunjeni. U Izvještaju se navodi da su potrebni „daljnji naponi u područjima koja su povezana sa političkim kriterijima“, naglašavajući „nužnost jačanja političkog dijaloga“ (Progress Report, 2010: 19). Evropska komisija je nezadovoljna monitoringom i koordinacijom implementacije Ohridskog sporazuma između svih administrativnih tijela, smatrajući da je potrebno uložiti više napora u osiguranju efektivne implementacije i potpunog poštivanja odrednica Sporazuma (Progress Report, 2010: 21).

Zaključak

Je li moguće opravdati zaštitu posebne nacionalne pripadnosti na razini primarnih dobara s obzirom na njezinu povezanost s preduvjetima ostvarivanja autonomije (Kymlicka, Tamir) te pored autonomije, utemeljenju identiteta na kulturi (Raz, Margalit) ili jeziku kao temelju identiteta unutar nacionalne kulture (Taylor)?

Liberalizam primarno promatra etničke i nacionalne skupine kao dio privatne sfere, te nije potrebno da takve grupe imaju formalnu ulogu u političkom procesu. Takav oblik liberalizma nikoga ne izuzima iz statusa jednakopravnosti, bez obzira na etnička određenja. Rawls posebno važnim smatra javno izražavanje priznanja jer u pravednom društvu osnovu samopoštovanja čini javna distribucija osnovnih prava i sloboda, pri čemu se ne zalaže za zasebno javno promicanje nacionalnih prava već za javno priznanje statusa jednakosti svih građana zajednice.

Kako Rawls ne govori zasebno o javnom promicanju nacionalnih prava, on misli prije svega na klasičnu zaštitu od diskriminacije, što je svakako više od tolerancije, što je najčešći oblik odnosa prema različitosti. Rawls je mišljenja da se različitost nacionalne pripadnosti ne smije diskriminirati, ali da ne treba nuditi ni posebnu potporu. Prava na nediskriminaciju su prirodni produžetak klasično liberalnog koncepta ustavnih i građanskih prava, te slijede Rawlsov liberalizam prema kome principi na kojima je utemeljen ustav i koji opravdavaju političku akci-

ju ne daje nikakav nagovještaj bilo kakvom specifičnom konceptu dobrog života. Međutim, ovdje je moguće koristiti dodatni argument. Ovakva prava daleko nadmašuju pojam tolerancije jer su interpretirana kao prava koja dopuštaju svakoj zajednici kontrolu nad određenim ekskluzivnim institucijama, pri čemu javna sfera, obrazovanje, ekonomija i politička arena ne pripadaju većini, već svim članovima društva kao individuama. Ipak, liberalni princip koji se temelji na politici priznanja prikladan je za društva u kojima postoje stabilne kulturne zajednice koje žele održanje svojih kultura, a nije prihvatljiva na zemlje imigranata različitih kultura ili za grupe koje su izgubile sposobnost očuvanja svoje kulture. Važnost uvrštavanja kulture u primarna dobra nužno je opravdati moralnim zahtjevom za priznanjem i prosperitetom koji je od vitalne važnosti za prosperitet pojedinaca, kao i zato jer je uloga kulture preduvjet i faktor koji oblikuje i zadovoljava slobodu pojedinaca. U multikulturalnoj državi temeljno je pitanje kako razvijati odnose između različitih socijetalnih kultura, a ne samo kako zaštititi mogućnost da se život odvija unutar njih.

Postoje mnogi problemi koje nužno moraju prevazići suprotstavljene različite kulture, a moraju biti utemeljeni na uvjerenju da je pluralnost prihvaćanje mnogih različitih aktivnosti i načina života koji su inkompatibilni. Put prevazilaženja problema nerazumijevanja koje posjeduju različite kulture, a žive u istoj zajednici mora biti usmjeren na razvijanje međusobnog poštivanja i tolerancije, a jedan od načina može biti poznavanje povijesti i tradicije svih članova zajednice; stvaranju zajedničkog ekonomskog prostora; te stvaranju mogućnosti da svi pripadnici različitih kultura pripadaju istoj političkoj zajednici, a kao takvi imaju podjednak pristup izvoru moći i procesu donošenja odluka. Svi članovi zajednice će morati usvojiti zajednički politički jezik. Na taj način će zajednička politička kultura biti glavna komponenta zajedničke kulture i pokretač liberalnog društva. Sva ta teorijska promišljanja su u granicama aspiracija i težnji, a vremenom će se pokazati je li moguće ostvariti ih u praksi.

Jednako uvažavanje ili poštivanje nije samo moralni princip, već jedan od fundamentalnih političkih principa koji su naglašavali i Ronald Dworkin (Dworkin, 1977) i Charles Larmore (Larmore, 2008), što je postalo posebno značajno u borbi za priznanje identiteta manjinskih grupa. Priznanje se daje indirektno kroz specifična prava. Biti subjekt prava nužan je uvjet za priznanje, ali kao takav nije dovoljan. Politika priznanja pronalazi svoje mjesto između jednakih prava i jednakog priznanja (Galleotti, 2010:79). Prava i priznanje nisu iste stvari. Prava su definitivno potrebna za jednako priznanje, ali pod određenim okolnostima nisu dovoljna jer je potrebno ispunjenje uvjeta koji bi doprinijeli da se marginalne grupe osjećaju jednake onima koji im daju to priznanje. Univerzalna traženja za jedna-

kim priznanjem mogu biti ispunjena kroz partikularni sadržaj i određene recipijente politike priznanja ili, indirektno, kroz specijalne odredbe ili prava. Na taj način univerzalna traženja koja se daju pojedincima daju se na temelju njegovog identiteta, a ne njemu usprkos. Time se i objašnjava ambivalentna priroda zahtjeva za priznanjem, jer je zahtjev za priznanjem univerzalan, ali se mora tražiti posebnim zahtjevima kroz posebna davanja.

Taylorovo naglašavanje jezika u širem smislu je važno, jer postoje slučajevi, kao u Makedoniji, da niti bilingvizam nije dovoljan za prevladavanje činjenice da je potpuna komunikacija moguća samo unutar nacionalne skupine. U Makedoniji se lako dokazuje velika važnost jezika kao oblikovanja i određenja identiteta, jer postoji velika razlika između kultura. Kymlicka kao i Taylor, naglašava važnost objektivnog elementa koji se veže uz nacionalnu pripadnost, a to je posjedovanje zajedničkog jezika u stvaranju političkog sustava. Prije svega, zajednički je jezik bitan za postignuće liberalnog demokratskog sustava – i s aspekta jednakosti mogućnosti i sa stajališta ispravnog funkcioniranja procesa odlučivanja u demokratskom sustavu. Zaštita nacionalne pripadnosti, iz tog razloga, treba biti uvrštena među primarna dobra koja trebaju biti zaštićena u samoj jezgri zakonske strukture države. Svi relevantni oblici zaštite koje Kymlicka predlaže: samouprava, polietnička prava koja se odnose na prava oblikovanja obrazovnog programa i kulturnog stvaralaštva te autentično političko predstavljanje, prisutni su u Makedoniji.

Pod monitoringom međunarodne zajednice, u proces izgradnje države ugrađena je zaštita posebne nacionalne pripadnosti na razini primarnih dobara jer je isticana kao preduvjet ostvarenja autonomije, identiteta i važnosti jezika. Filozofska promišljanja liberalnih mislilaca, prvobitno povezana sa nužnošću inkluzivnosti nacionalnih manjina u društvo a kao rezultanta završenog sukoba i priznanju njihovog identiteta, uvedena su u temelj makedonskog društava Ohridskim sporazumom, dok je kasnije poštivanje manjinskih prava postao jedan od uvjeta „pristupnih kriterija“ ka EU, a koja se moraju poštivati kao „demokratska promocija“ i „evropeizacija“.

U Makedoniji vlada ima ulogu provođenja politike implementacije multikulturalnog uključivanja, koju je međunarodna zajednica nametnula kao oblik rješavanja inter-etničkog sukoba. Kroz politiku priznanja vlada nastoji postići društvenu uključenost manjinskih traženja osiguravajući promoviranje jezičnih i kulturnih različitosti.

Nacionalnost (kultura) je određena kao primarno dobro priznavanjem specifičnosti etničkih identiteta u samom ustavu koji dobiva prerogativ multikulturalnog građanstva. Nacionalna država jednog naroda i nacionalnih manjina postaje

država multikulturalnog građanstva koje različitim zakonskim rješenjima dobiva-ju priznaje, a temeljem pravednosti i jednakosti. Ipak, akcent je stavljen na broj-čano najveću i politički najorganiziraniju manjinu, bez koje nikako nije moguće stvoriti vladu. Razumljivo je da u okolnostima u kojima je nacionalna manjina raz-mjerno slabo prisutna može biti teško organizirati neke oblike prava, poput nekih oblika multijezičnosti ili podrške školstvu. Takve bi inicijative mogle predstavljati previsoke troškove, koji bi kompromitirali zaštitu drugih prava vezanih, recimo, uz kvalitetno zdravstvo.

Iako je glavna intencija uvođenja kulture u primarna dobra bila ostvarivanje jednakosti svih građana različite etničke pripadnosti temeljem jednakosti, to se u slučaju Makedonije nije dogodilo, zato jer je sama nužnost teorije priznanja bila uvjetovana političkim okolnostima i sposobnošću najbrojnije manjine da kroz po-litiku priznanja dobije prava koja je tražila.

Makedonija nije zemlja parlamentarne demokracije zasnovane na građan-skim principima jer ona ne počiva na pravima i slobodama građana, već pravima etničkih zajednica. Najteži problemi su unutar same zemlje, a pri tom se misli na ispunjenje obaveza iz Ohridskog sporazuma. Optimisti smatraju da se država pri-miče konačnoj primjeni ovog dokumenata, a da li je to i kraj procesa od “Ohrid-ske Makedonije” do “evropske Makedonije”, pokazat će vrijeme. Makedonija je i dalje slaba država, koja nije u stanju pokazati stvarne rezultate ni u jednoj sferi, sa slabim i neefikasnim institucijama, a vlast se zasniva na dogovoru elita dviju najistaknutijih etničkih zajednica. Zajednički interes svih elita su privilegije vlasti, uključujući mogućnosti za brzo bogaćenje. Nametnuta politika priznanja provodi se kroz elemente konsocijacijske demokracije, ali na nekonzistentan način jer društvene specifičnosti zemlje doprinose da se više potenciraju centrifugalni ne-go centripetalni aspekti konsocijacijskog modela. Jedan od takvih aspekata očitu-je se u činjenici da se mnogi Makedonci ne protive često ilegalno sagrađenim dža-mijama održavajući na taj način krhku društvenu harmoniju. I upravo zato ih lju-ti kad se želi prikazati kao veliki incident pokušaj izgradnje neke vrste crkve. Al-banci vide projekat „Skopje 2014“ i slične projekte izgradnji crkava i muzeja kao pokušaje kojima bi se pokazala „makedonizacija“ te ih doživljavaju kao svoja po-niženja. Takvim stavom pokazuje se da pitanje identiteta same države nije riješe-no i da teorijsko rješenje kojim je međunarodna zajednica nastojala riješiti među-etnički sukob uvodeći u primarna dobra etničko određenje kao oblik implementa-cije svih etničkih manjina u makedonsko društvo, u praksi nije ostvarila svoj pot-puni cilj. Svakim danom otkriva se delikatni balans između dvije najizraženije za-jednice u Makedoniji u kojoj su religija, identitet, zemlja i vlast duboko ispreple-teni.

LITERATURA:

- Barry, B. (2006). *Kultura i jednakost: Egalitarna kritika multikulturalizma*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Baumeister, A. (2000). *Liberalism and the 'Politics of Difference'*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Charney, E. (2003). Identity and Liberal Nationalism. *American Political Science Review* 97: 295–310.
- Dworkin, G. (1974). Non-neutral principles. *Journal of Philosophy* 71: 491–506.
- Dworkin, R. (1977). *Taking Rights Seriously*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Galeotti, A. (1999). Neutrality and Recognition. In: R. Bellamy and M. Hollis (eds.), *Pluralism and Liberal Neutrality*, London: Frank Cass, pp. 19–36.
- Galeotti, A. (2010). Respect as Recognition: Some Political Implications. In: M. Seymour (ed.), *The Plural States of Recognition*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 78–98.
- Kant, I. (1981). *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: BIGZ.
- Kis, J. (1996). *Political Neutrality*. CEU: Budapest.
- Kymlicka, W. (1989). *Liberalism, Community, and Culture*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (1990). *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (2001a). *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2001b). Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe. In: W. Kymlicka and M. Opalski (eds.), *Can Liberal Pluralism Be Exported?* Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2003). *Multikulturalno građanstvo: Liberalna teorija manjinskih prava*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Larmore, C. (2008). *The Autonomy of Morality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lijphart, A. (1977). *Democracy in Plural Societies*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Mason, A. (1999). Liberal-Nationalism and the Ethics of Assimilation. *Ethics* 109 (2): 261–281.
- Montefiore, A. (ed.) (1975). *Neutrality and Impartiality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moore, M. (2001). *The Ethics of Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Mill, J. S. (1988). *Razmatranja o predstavničkoj vladavini*. U: J. S. Mill, *Izabrani politički spisi*, svezak II, Zagreb: Informator.
- Nussbaum, M. (2003). The Complexity of Groups. A Comment on Jorge Valadez. *Philosophy and Social Criticism* 29 (1): 57–69.
- Ohridski Sporazum (Ohrid Framework Agreement)*. < http://faq.macedonia.org/politics/framework_agreement.pdf > 25.4.2011.
- Pavković, A. (2006). Self-Determination, National Minorities and the Liberal Principle of Equality. In: I. Primorac and A. Pavković (eds.), *Identity, Self-Determinations and Secession*, Aldershot: Ashgate Publishing, pp. 123–138.
- Progress Report, FYROM (2010.) Izveštaj Evropske Komisije o napretku. < http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mk_rapport_2010_en.pdf > 20.4.2011.

- Rawls, J. (2000). *Politički liberalizam*. Zagreb: KruZak.
- Rawls, J. (2001). *Justice as Fairness: A Restatement*. Cambridge: Harvard University, Zagreb: KruZak.
- Raz, J. (1994a). Multiculturalism: A Liberal Perspective. In: J. Raz, *Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 170- 192.
- Raz J., Margalit, A. (1994b). National Self-Determination. In: J. Raz, *Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 125-145.
- Stanković Pejnović, V. (2010). Evropski standardi zaštite manjina - od uvjetovanosti do limitiranosti - slučaj Hrvatske. *Filozofija i društvo* 21 (2): 145-166.
- Škarić, S. (2003). *Macedonia – A Multiethnic and Corporative State*, (La réinvention de l'Etat), Bruxelles: Bruylant.
- Tamir, Y. (1993). *Liberal Nationalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Taylor, C. (1992). The Politics of Recognition. In: A. Gutmann (ed.), *Multiculturalism and „The Politics of Recognition“*, Princeton: Princeton University Press, pp. 25-73.
- Ustav Republike Makedonije <<http://www.sobranie.mk/en/default-en.asp?ItemID=9F7452BF44EE814B8DB897C1858B71FF>> 13. 04. 2011.

Vesna Stanković Pejnović
Zagreb

Summary

CULTURE AS A PRIMARY GOOD: THE CASE OF MACEDONIA

In dealing with issue primary goods must we take into account national belonging as a particularly important form of cultural belonging? In multicultural countries, with tense inter-ethnic relations possible solutions may be position according to which it is impossible to ignore cultural belonging (more precisely, national belonging) when discussing primary goods. From this standing point, respecting politics of recognition is the main goal to these difficult social/cultural/political conflicts. If we accept politics of recognition as the way to raise claims for equal respect, for being recognized as full persons, given and not despite one's different identity, culture must be seen as one of primary goods. In that context, culture recognition is just response to the universal claim to be respected. Respect is always assigned indirectly and often, but not always, by means of acknowledging and granting specific rights. In Macedonian case culture is one of primary goods, pointing out necessity of inclusion in society. International community thought the Framework Agreement directed government's attention toward linguistic and cultural recognition of minor-

ity communities. In this way it is emphasized the importance of ethnic belonging rather than the bonds of common citizenship as ultimate values of the individuals living in the country. Citizens of Macedonia are seen as members of ethnic groups rather than simply counted as citizens of the republic. In Macedonian case culture is one of primary goods, pointing out necessity of inclusion in society, but do not provide an equal treatment of all citizens because this was not political necessity. In Constitution the accent was put on the worth of individuals based on ethnic criteria whereby certain ethnic groups were to be put in more privileged positions than others. Article proves that culture is one of primary goods because is a vital component of individual identity, but in practice, in Macedonia, theory is not fulfills completely, it is subordinated to political solution without equal status of all ethnic communities.

Key words: culture, liberalism, primary goods, Kymlicka, Rawls, Macedonia